

Мишел дьо Монтен

ОПИТИ

КНИГА ВТОРА

София, 2020

Преводът е направен по изданието:

Michel de Montaigne

ESSAIS

Texte établi par Albert Thibaudet et Maurice Rat
Gallimard, „Bibliothèque de la Pléiade“, 1962

© Издателство „Изток-Запад“, 2020

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Тодор Чакъров Христов, превод, 2020

© Анна Б. Николова, превод и обяснителни бележки, 2020

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2020

ISBN 978-619-01-0568-8

Мишел
дьо Монтен

ОПИТИ

КНИГА ВТОРА

Превод от френски
Тодор Чакърв

Превод на цитираните текстове и бележки
Анна Б. Николова

Научна редакция
Стоян Атанасов

СЪДЪРЖАНИЕ

ОПИТИ книга втора

Глава 1	За непостоянството на нашите постъпки.....	11
Глава 2	За пианството	22
Глава 3	Обичаят на остров Кеа	38
Глава 4	Работата – утре.....	61
Глава 5	За съвестта	65
Глава 6	За упражняването	72
Глава 7	За почетните награди	86
Глава 8	За любовта на родителите към децата.....	91
Глава 9	За въоръжението на партите	118
Глава 10	За книгите	123
Глава 11	За жестокостта.....	145
Глава 12	Апология на Реймон Себонд.....	167
Глава 13	За това, как ние виждаме смъртта на другите.....	421
Глава 14	За това, как нашият дух пречи на себе си	431
Глава 15	За това, че трудностите разгарят нашите желания	433
Глава 16	За славата.....	442
Глава 17	За самомнението.....	463

Глава 18	За разкриването на лъжата	510
Глава 19	За свободата на съвестта	517
Глава 20	Ние не сме способни за чисти наслаждения	524
Глава 21	Против безделието	529
Глава 22	За коларските станции	534
Глава 23	За лошите средства, използвани за добри цели	537
Глава 24	За римското величие	543
Глава 25	Да не се преструваш на болен	546
Глава 26	За палците	549
Глава 27	Страхливостта е майка на жестокостта	551
Глава 28	Всяко нещо с времето си	565
Глава 29	За добродетелта	569
Глава 30	За едно уродливо дете	579
Глава 31	За гнева	581
Глава 32	В защита на Сенека и Плутарх	592
Глава 33	Историята на Спурина	602
Глава 34	Бележки относно начините за водене на война, използвани от Юлий Цезар	613
Глава 35	За трите истински жени	627
Глава 36	За най-видните мъже	637
Глава 37	За приликата на децата с родителите им	647

ОПИТИ
КНИГА ВТОРА

Глава 1

За непостоянството на нашите ПОСТЪПКИ

ЗА ХОРАТА, КОИТО СЕ ЗАНИМАВАТ с изучаване на човешките постъпки, няма по-голяма трудност от това да ги съгласуват и да им дадат единно обяснение; защото те така удивително си противоречат, че изглежда невероятно да са произлезли от един и същ източник. Марий Млади е ту син на Марс, ту син на Венера.¹ Папа Бонифаций VIII, казват, встъпва в длъжност като лисица, изпълнява я като лъв и умира като куче.² И кой би повярвал, че Нерон (това същинско въплъщение на жестокостта) възкликва, когато му подават за подпис – както било прието – смъртната присъда на един престъпник: „Как бих молил бога да не знаех никога да

---

¹ По Плутарх, *Успоредни животописи*, Calus Marius, 46, 6. Гай Марий Млади (109–82 г.пр.Хр. – осиновен син на прочутия Гай Марий (156–86 г.пр.Хр.), консул през 82 г.пр.Хр. Разгромен от Сула в същата година при Сакрипорт, избягал оттам в Пренесте и след победата на противника си над марианеца Понций Телестин в Рим се самоубил.

² Бонифаций VIII (Бенедето Гаетано), папа от 1294 до 1303 г. Монтен привежда тук епитафията му, спомената от Жан Буше в *Аквитански анали* (изд. 1557): *Intravit ut vulpes, regnavit ut leo, mortuus est ut canis*. За избирането си за папа Бенедето Гаетано ловко използвал интригите в папската курия („встъпил в длъжност като лисица“), впоследствие водил борба за надмощие на духовната над светската власт („управлявал като лъв“). Конфликтът му с френския крал Филип IV Хубави (1268–1314) довел до физическа разправа, вследствие на която папа Бонифаций починал („умрял като куче“).

пиша!“ – така се свило сърцето му, че трябвало да осъди един човек на смърт!³ Подобни примери има толкова много, че всеки би могъл да даде достатъчно за себе си; затова на мен ми се вижда чудно, когато понякога разумни хора се мъчат да сложат тук някакъв ред. Непостоянството ми се струва най-обикновеният и най-явен недостатък на нашата природа, за което свидетелства и следният прочут стих на присмехульника Публий⁴:

Malum consilium est, quod mutari non potest.⁵

Има някакви основания да се съди за човека по най-общите черти на неговия живот; но като се има предвид естественото непостоянство на нашите нрави и възгледи, често ми се е струвало, че дори най-добрите автори напразно са упорствали да създадат за нас някакви постоянни и устойчиви характеристики. Те създават например един универсален тип и тръгвайки оттук, подвеждат под него и тълкуват според него действията на всеки човек; и ако не могат да ги преиначат достатъчно, за да ги вкарат в калъпа, започват да говорят за някакви си отклонения. Но

³ Луций Аней Сенека, *За низходителността*, II, 1, 2. Нерон Клавдий Цезар Друз Германик, римски император от 54 до 68 г., син на Агрипина Младата, дъщеря на Германик, и Луций Домиций Ахенобарб. След омъжването на Агрипина за император Клавдий бил осиновен от последния (50), а през 54 г. поел властта. Първите пет години на управлението му са били сравнително спокойни за римското общество, макар и опетнени с убийствата на Британик, сина на Клавдий от Месалина, на собствената му майка Агрипина и на бившата му съпруга Октавия. Впоследствие тираничната му власт предизвикала организирането на заговора на Пизон (65), който бил неуспешен, а три години по-късно – на въстанието на Юлий Виндекс, управител на Лугдунска Галия, и на Галба – на Тараконска Испания. Бягайки от Рим, Нерон се самоубил (68).

⁴ Монтен неточно предава името на прочутия римски мимोगраф от времето на Цезар Публилий Сир, на когото се приписват твърде много сентенции.

⁵ *План, който изменение не търпи, е лош.*

Публилий Сир, цитиран от Авъл Гелий, *Атически ноци*, XVII, 14, 4.

с Август⁶ не им провървява; защото у този човек в течение на целия му живот е имало такова очевидно, неочаквано и постоянно разнообразие от постъпки, че и в очите на най-строгите съдии е изглеждал променлив, непостоянен, лишен от характер. За мене най-трудното нещо е да си представям хората с тяхното постоянство и най-лесното – с непостоянството им. Истината за човешките постъпки ще каже оня, който ги разглежда детайлно и всяка една сама за себе си.

Трудно е да се намери в цялата древна история поне една дузина хора, които са устроили живота си по един определен и постоянен начин – което е главната цел на мъдростта. Защото, за да изразиш с една дума всички правила на нашия живот, казва един от древните, и да ги събереш в едно, ще рече „винаги да желаеш и винаги да не желаеш нещо“; „аз не бих искал – казва той – да прибавя: само желанието ми да е справедливо; защото, ако не е справедливо, невъзможно е да бъде винаги едно и също“⁷. И действително аз отдавна съм разбрал, че порокът не е друго нещо освен отсъствие и нарушение на мярката и следователно тук е невъзможно да се търси някакво постоянство. Разправят, че Демостен е казал, че началото на всяка добродетел е размишлението и взимането на решения, а нейна крайна цел и

---

⁶ Август (23.IX.63 г.пр.Хр.–29.VIII.14 г.сл.Хр.) – пръв римски принцепс, син на племенницата на Цезар Атия и на Гай Октавий. Първоначално се наричал Гай Октавий, а след смъртта на Цезар като негов осиновен наследник приел името Гай Юлий Цезар Октавиан. Като привиден защитник на сенат повел борба с Марк Антоний, успял да го разгроми при нос Акций (2.IX.31 г.пр.Хр.) и след като неутрализирал Марк Лепид, станал пълновластен господар на Рим. Външно запазил републиканското управление, но няколкото пълномощия, които той държал едновременно (избирането му за консул 13 пъти, от 23 г.пр.Хр. доживотна трибунска власт, от 12 г.пр.Хр. велик жрец), му гарантирали пълна власт над империята. Титлата „август“ (от голагола *augere* – увеличавам), означаваща „величествен, възвишен“, получил през 27 г.пр.Хр. Голямо влияние е имала върху него съпругата му Ливия, чийто син от Клавдий Нерон, Тиберий, наследява Август.

⁷ Сенека, *Нравствени писма до Луцилий*, 20,5.

съвършенство – постоянството.⁸ Ако ние изберем един път чрез размишление, то той ще бъде най-добрият; но за това никой не мисли:

Quod petiit, spernit; repetit quod nuper omisit;
aestuat, et vitae disconvenit ordine toto.⁹

Нашият обикновен начин на поведение е да следваме склонностите си – наляво, надясно, нагоре, надолу, където ни отнесе вихърът на случайностите. Ние мислим за нещо, което желаем, само тогава, когато го желаем, и се променяме – както онова животно, което променя окраската си според обитаемата среда. Току-що решили нещо, веднага го изменяме и пак се връщаме на предишния път; това не е нищо друго освен колебание и непостоянство:

Ducimur ut nervis alienis mobile lignum.¹⁰

Не ние се движим, а нас ни носят като плаващи предмети – понякога спокойно, понякога бързо, според това, дали водата е бурна или тиха¹¹:

---

⁸ Из надгробната реч за воините, паднали в битката на гърците срещу Филип II Македонски при Херонея през 338 г.пр.Хр. Тя е приписвана на Демостен (384–322 г.пр.Хр.), чиято слава като най-голям атински оратор започнала около 355 г.пр.Хр. Едновременно той оглавил борбата на гърците с Филип, която завършила неуспешно със споменатата битка. През 325 г.пр.Хр. бил осъден по обвинение, че е подкупен от Хариал, ковчезник на Александър Велики, избягал в Тройзен, а после в Егина. След смъртта на Александър (323 г.пр.Хр.) се върнал триумфално, но през следващата година след разгрома на съюзените гръцки държави от Антипатър бил принуден да избяга на остров Калаврич, в храма на Посейдон, където се отровил.

⁹ *Хвърля, което желал е; което загубил е, иска; люшка се и във реда на живота хармония няма.*
Хораций, *Писма*, I, I, 98–99.

¹⁰ Сякаш ни движат отвън като някакви дървени кукли.
Слабо променен цитат от Хораций, *Сатири*, II, 7, 82.

¹¹ Сенека, *Нравствени писма до Луцилий* 23, 8.

nonne videmus
quid sibi quisque velit nescire, et quaerere semper,
commutare locum, quasi onus deponere possit?¹²

Всеки ден ни идва наум нещо ново и нашите настроения се менят с хода на времето:

Tales sunt hominum mentes, quali pater ipse
Iuppiter auctifero lustravit lumine terras.¹³

Ние се колебаем между различни намерения; и в нашите желания няма свобода, няма безусловност, няма постоянство.¹⁴

Само у този, който може да установи и предпише известен ред и известни закони в поведението си, можем да съзрем единство на нравите, порядък, безупречно подчинение на нещата едно на друго.

Емпедокъл е забелязал следната аномалия у агригентците: те са се отдавали на наслажденията така, че сякаш утре ще умрат; и в същото време са строели къщи така, че сякаш никога не им предстои смърт.¹⁵ За някои хора е лесно да се съди. Да вземем

12

*Виждаш ли ти, че**никой не знае какво всъщност иска, че търси безспирно, своето място мени, сякаш бремето може да махне.*Слабо променен цитат от Лукреций, *За природата на нещата*, III, 1057–1059.

13

*На плодоносни лъчи, с които огрял е земята**Юпитер сам, наш отец, човешките мисли приличат.*Стихове от *Одисея*, XVIII, 136–137, преведени от Цицерон и цитирани от Августин, *За Божия град*, V, 8.

14

По мотиви от Сенека, *Нравствени писма до Луцилий*, 28, 2–8.

15

Диоген Лаерций (или Лаертски), *Животът на философите*, Емпедокъл, VIII, 63. Емпедокъл (485–425), философ и лекар от град Агригент в Сицилия. Поради голямата му сръчност в медицината бил смятан от съгражданите си за магьосник. Той е пръв от плуралистите, които се противопоставили на Парменид и елеатската школа. Агригент (гр. Акрагас) – град на южния бряг на Сицилия, един от най-блестящите в стария свят. Основан от дорийски колонисти през 582 г.пр.Хр. В римски ръце попаднал през 210 г.пр.Хр.

Катон Млади¹⁶: чукнеш един клавиш – и разбираш целия инструмент; това е една хармония от съгласувани звуци, която никога не може да се промени. С нас е обратното: колкото постъпки, толкова и разсъждения за всяка една от тях. Най-сигурното според мен е да обясняваме нашите постъпки с най-близките до тях обстоятелства, без да се впускаме в дълги разследвания и без да изваждаме от тях други следствия.

По време на безредиците в нашата нещастна страна момиче, както ми казаха, което живее близо до моя дом, се хвърлило от високия прозорец, за да избегне насилието на един долен войник, настанил се у дома му; то не се убило при падането и за да повтори опита си, поискало да пререже с нож гърлото си; но му попречили да направи това, макар че се наранило доста. То признало след това, че войникът не прибягвал още до друго, а само до увещания, уговорки и подаръци; но момичето се опасявало, че в края на краищата той ще прибегне до насилие. И ето тези нейни думи, това поведение, тази кръв доказват добродетелта ѝ – същинска втора Лукреция¹⁷. А пък аз научих, че нито преди, нито след това тя не е била чак дотам недостъпно момиче. Както се казва в разказа¹⁸: „Ако ти, скромнен и тих, се натъкнеш на съ-

---

¹⁶ Катон Млади – Марк Порций Катон (95–46 г.пр.Хр.), получил и наименованието Утически по името на град Утика в Африка, където се самоубил, за да не попадне в ръцете на Цезар след разгрома на републиканските войски в гражданската война. Неговият изключително твърд и непоколебим характер, типично римските му добродетели, непоклатимата принципност и вяността към републиканския Рим са го издигнали като образец на истински републиканец за следващите поколения.

¹⁷ Лукреция – римлянка, съпруга на Луций Тарквиний Колатин (VI в.пр.Хр.). Опозорена от Секст Тарквиний, син на последния римски цар Тарквиний Горди, тя разкрила на съпруга си и на баща си престъплението и след като ги заклела да отмъстят за нея, се самоубила (Тит Ливий, *Историята на Рим*, I, 58).

¹⁸ Двадесета новела (втори ден) из *Хептамерон* на Маргарита Наварска (1492–1549), сестра на Франсоа I, съпруга на Анри II д'Албре, кралица на Навара, високообразована, покровителка на писатели и поети в немилоост.

противата на една жена, не бързай да правиш заключение за нейната непокътната целомъдреност. Не ще мине време и мулетарят ще получи от нея своето.“ Антигон, който се привързал към един от своите войници заради добродетелта и храбростта му, заповядал на своите лекари да го излекуват от болестта, която го мъчела дълго; и забелязвайки, че след оздравяването си войникът станал отпуснат в боя, го попитал защо се е променил така, защо е станал по-страхлив; „Самият вие сте причина за това, господарю – отговорил войникът, – защо ме избавихте от едно страдание, заради което не жалех живота си?“¹⁹ Един войник на Лукул бил ограбен от вражески войници и за да си отмъсти, се хвърлил срещу тях, извършвайки по този начин храбро дело. Когато войникът си отмъстил за загубата, Лукул, възхитен от постъпката му, поискал да го използва за един замислен от него смел подвиг и започнал да го примамва с най-красивите обещания, каквито могат да се измислят:

Verbis quae timido quoque possent addere mentem²⁰

„Използвайте ги – отговорил войникът – за някой нещастен ограбен войник.“²¹

---

¹⁹ Плутарх, *Vitae parallelae*, Pelopidas, 1, 2. Антигон, по прякор Едноокия или Циклопа – един от пълководците на Александър Велики, получил след разделянето на империята му (323 г.пр.Хр.) Голяма Фригия, Ликия и Памфилия. Победил Евмен, владетеля на Кападокия, Пафлагония и Понта (316 г.пр.Хр.), а след това водил с променлив успех войни с другите наследници на Александър, т.нар. диадохи – Селевк, Птолемей, Касандър и Лизимах, от когото бил разгромен заедно със сина си Деметрий Полиоркет в битката при Ипс (301 г.пр.Хр.). Тук Антигон бил убит на 81-годишна възраст.

²⁰ С думи, които дори на страхливеца храброст да вдъхнат. Хораций, *Писма*, II, 2, 36.

²¹ Луций Лициний Лукул (117 или 109–56 г.пр.Хр.) – привърженик на Сула, претор през 76 г., консул през 75 г. През следващите осем години е водил успешни военни действия срещу Митридат VI Понтийски. След завръщането си в Рим се отдал на разточителен живот и оттук името му е станало синоним на човек, живеещ в разкош.

quantumvis rusticus: Ibit,
ibit eo, quo vis, qui zonam perdidit, inquit.²²

и решително му отказал.

Веднъж Мохамед се нахвърлил срещу предводителя на своите еничари Хасан заради това, че унгарците обърнали в бяг войниците му, а той се държал страхливо в боя. В отговор на това Хасан, без дума да продума, се хвърлил яростно сам така, както си бил с оръжие в ръка, срещу първия неприятелски отряд и бил веднага съсечен. Това не било толкова опит за оправдание, колкото промяна на чувствата и не толкова проявена доблест, колкото нов пристъп на отчаяние.²³

Нека не ви е чудно, ако този, когото вчера сте видели много смел, утре ще го видите също толкова страхлив; или гневът, или нуждата, или компанията, или виното, или звукът на тръбата са скрили сърцето му в стомаха; това не са чувства, възникнали чрез размишление, а чувства, породени от обстоятелствата; нищо чудно в това, ако един и същи човек го видим съвсем друг при други, противоположни обстоятелства.

Тази така гъвкава изменчивост и противоречивост, която забелязваме у себе си, е давала основание на едни да мислят за две души у нас, на други – за две сили, всяка от които ни увлича и ни кара да действваме според нея; едната ще тласка към доброто, другата – към злото²⁴; иначе не може да се обясни този така рязък обрат.

22

И макар прост селяк, отговаря:

„Който загубил е своите пари, ще върви, гдето искаш.“

Хораций, *Писма*, II, 2, 39–40.

23

Според Хрониките на Халкондил, VIII, 13. Мохамед II, султан на османските турци от 1451 до 1481 г., превзел Цариград на 29.V.1453 г. През 1456 г. при опит за проникване в Сърбия бил разбит от Янош Хуниади, но след три години успял да я завладее, а след това превзел Морей (1460), Трапезунд (1461), Босна (1464) и Херцеговина (1467).

24

Монтен има предвид манихейците, ерес, основана от Манес или Манихей (215–276), в която се смесват елементи от християнството с

Не само вятърът на случайностите ме кара да се изменям според прищевките му, но и аз самият наред с това се променям според вътрешната си неустойчивост; и този, който внимателно се вгледа в себе си, ще се убеди, че никога не може да остане в едно и също състояние. Аз придавам на душата си ту един, ту друг облик според това, на коя страна я обръщам. Ако говоря за себе си различно, това е, защото се наблюдавам от различни страни. Всички заложени у мене противоположности се проявяват по някакъв начин, редувайки се. Срамежлив, нагъл, целомъдрен, разпуснат, бързив, мълчалив, трудолюбив, изнежен, изобретателен, затъпял, тъжен, добродушен, лъжец, искрен, учен, невежа, щедър, скъперник, разточителен – всякакъв се виждам според това, как гледам на себе си. Всеки, който се изучава внимателно, ще открие дори в съжденията си тази неустойчивост и противоречие. Аз не мога да кажа за себе си, че притежавам нещо цялостно, просто и устойчиво, в което да няма това смесване и объркване на противоположности; нито една дума дори не мога да кажа за себе си без това. *Distinguo*²⁵ – такава е най-общата предпоставка на моята логика.

И още – аз винаги съм склонен да казвам за доброто добро и да тълкувам нещата откъм тяхната добра страна – ако, разбира се, те могат да бъдат такива; макар че поради странностите на нашия характер често порокът ни тласка към добри дела, стига за добрите дела да не се съди само по намерението ни. За това една смела постъпка невинаги показва, че насреща си имаме доблестен човек; този, който е истински доблестен, той винаги ще постъпи доблестно – при всички обстоятелства. Ако това у него е навик, а не случаен порив, той ще бъде винаги еднакво решителен – както когато е сам, така и когато е с други; както на стан, така и в сражение; защото, каквото и да говорят, няма една храброст на улицата и друга на бойното поле. Така търпеливо ще понесе той болестта в леглото си, както и раната в боя; и няма

дуалистичната религия на Зороастър за съществуването на две различни субстанции – добро и зло.

²⁵ *Distinguo* (лат.) – различавам, правя разграничение, разграничавам.

да се страхува от смъртта повече вкъщи, отколкото по време на атака. Няма такъв човек, който да се хвърля смело в боя, а след това да се вайка – като жена от загубата на едно дело или на един син. Когато човек е слаб пред оскърблението, а устойчив пред бедността, когато трепери от бръснача на бръснаря²⁶, а се показва твърд пред меча на врага, тогава похвала заслужава неговото деяние, а не самият човек.

Много гърци, казва Цицерон²⁷, не могат да гледат врага, а са толкова устойчиви на болести; у кимврите и у келтиберите²⁸ – обратното: *Nihil enim potest esse aequabile, quod non a certa ratione proficiscatur.*²⁹

---

²⁶ По времето на Монтен бръснарите са били и хирурзи.

²⁷ Марк Тулий Цицерон (106–43 г.пр.Хр.) – най-голям римски оратор и деен политик от последните десетилетия на римската република. Квестор през 75 г.пр.Хр., претор през 66 г.пр.Хр., консул през 63 г.пр.Хр., когато осуетил заговора на Катилина, Цицерон бил изпратен в изгнание през 51 г.пр.Хр., но още през следващата година бил върнат обратно. По време на гражданската война се присъединил към Помпей, а след смъртта на Цезар започнал активна дейност срещу продължителя на тенденциите към единовластие Марк Антоний. Затова Цицерон бил една от първите жертви на втория триумвират на Антоний, Октавиан и Лепид. Разнообразната му литературна дейност, свидетелство за която са достигналите му до нас речи, писма, философски и реторически произведения, го представят не само като пръв оратор и писател на времето му, но е послужила като основен елемент на европейската култура през Ренесанса.

²⁸ Кимври – племе, населявало Херсонес Кимврийски (днешна Ютландия), което заедно с тевтоните и амброните започнало към края на II в.пр.Хр. миграция на юг. Те многократно разбивали противопоставиите им се римски армии, докато били окончателно отблъснати от консулите Марий и Катул през 101 г.пр.Хр. при Кампи Рудии, недалеч от град Верона в Северна Италия. Келтибери – обитатели на северната част на Централна Испания, състояща се от келти, преминали Пиренеите в ранна епоха и смесили се с ибери, първоначалното население на полуострова. Вековната съпротива на келтиберите срещу Рим била сломена през I в.пр.Хр. след смъртта на Серторий и оттогава започнала интензивната романизация на областта.

²⁹ Устойчиво може да бъде само това, което произлиза от сигурно осъществяване.

Няма по-голяма храброст по своя вид от храбростта на Александър; но това е храброст от особен род – невинаги еднаква и общочовешка. Колкото и несравнима да е тя, по нея винаги има петънца; както знаем, той е губел ума и дума и от най-малките подозрения за заговори срещу него от страна на приближените му и се е впускар с пламенно и необуздано пристрастие в разследванията, обладан от страх, по-силен от природния му ум. И онова суеверие, на което е бил така подвластен, също носи белега на малодушието. Нима прекомерното разкаяние за убийството на Клит³⁰ не свидетелства и то за променливите му душевни състояния?

Нашето поведение не е друго освен отделни разпокъсани действия (*voluptatem contemnunt, in dolore sunt molliores; gloriam negligunt, franguntur infamia*)³¹, а ние искаме с лъжливи названия да постигнем почест. Добродетелта изисква да я следваме заради самата нея; и ако понякога я използваме за други цели, тя веднага смъква маските ни. Когато душата я попие, тя става някаква жива и силна багра, която не може да изчезне, без да отнесе със себе си част от плътта. Ето защо, за да съдиш за един човек, трябва дълго и внимателно да вървиш по следите му; ако постоянството не произтича от самия му характер (*cui vivendi via considerata atque provisa est*)³², ако многообразието на случайностите променя стъпките му (ще кажа по-скоро пътя му, защото стъпките могат или да се ускорят, или да се забавят), оставете го сам на себе си; той ще се движи по волята на вятъ-

---

Цицерон, *Тускулански беседи*, II, 27.

³⁰ Плутарх, *Животописи*, Александър, 50–52. Клит (380–328 г.пр.Хр.), един от военачалниците на Александър и негов приближен, спасил живота му в битката при Граник (334 г.пр.Хр.). Убит от пияния Александър, който след това скърбял неутешимо за приятеля си.

³¹ Презират удоволствието, но не издържат на болка, нехаят за славата, но лошата репутация ги пречупва.

Цицерон, *За задълженията*, I, 21, 71.

³² който си е обмислил и предвидил пътя на живота.

Цицерон, *Paradoxa stoicorum*, V, 1.

ра, както гласи поговорката на нашия Талбот³³. Не е за учудване, казва един от древните, че случайността има такава власт над нас, след като животът ни е само случайност.³⁴ Този, който не е поставил определена цел на живота си, не може да осмисли откъслечните му прояви. Не можеш да подредиш частите, ако нямаш представа за цялото. За какво ти са боите, ако не знаеш какво ще рисуваш с тях? Никой не прави план за целия си живот, ние го обмисляме на части. Стрелецът най-напред трябва да знае своята цел, а след това да нагоди според нея ръката си, лъка, тетивата, стрелата, движенията. Нашите намерения се променят, когато не са подредени и нямат цел. Никакъв вятър не ще помогне на този, който няма определено пристанище, към което да се отпрати. Аз не съм съгласен с присъдата над Софокъл, която признавала правото на последния въпреки иска на неговия син да се разпорежда с домашните работи само на основание на това, че съдът е гледал една от неговите трагедии.³⁵

Не намирам също така за правилно решението на паросците, изпратени да въдворят ред сред милетците, което те взели само въз основа на видяното там. Посещавайки острова, те забелязали, че земята е обработена по-добре и стопанствата се водят погрижливо от другаде; записвайки имената на стопаните и свиквайки събрание на всички граждани, те обявили, че назначават за нови управници и съдии тези именно хора; щом се грижат за частните си дела така, това ще рече, че ще полагат същите грижи и за обществените работи.³⁶

---

³³ Джон Талбот, граф Шрузбъри (ок. 1388–1453 г.), прочут английски пълководец, воювал и в Гаскония и оттук наречен „наш“ от Монтен. Убит при Кастийон в битката, която сложила край на Стогодишната война.

³⁴ Сенека, *Нравствени писма до Луцилий*, 71, 3.

³⁵ Според анекдота, изложен у Цицерон, *За старостта*, 7, 22. Софокъл – един от тримата велики трагици на Древна Гърция (495–406 г.пр.Хр.), който от 468 г. до 441 г.пр.Хр. нямал съперник на атинската сцена. От него са запазени само седем цели трагедии.

³⁶ Според Херодот, *История*, V, 29.

Всички ние сме лишени от цялост и сме съставени от различни и безформени късове, всеки един от които във всеки отделен момент играе своя роля. И ние сме много по-различни от самите нас, отколкото от другите. *Magnam rem puta unum hominem agere.*³⁷ Тъй като амбицията може да научи хората и на храброст, и на умереност, и на щедрост и дори на справедливост; тъй като алчността може да всади у едно дете-сираче, израснало в бедност и безделие, смела увереност да избяга далеч от родния си дом и под властта на вълните и разгневения Нептун да плава с несикурна лодка; тъй като тази алчност може да научи човека на скромност и благоразумие; тъй като и самата Венера дава кураж и дързост на юношите, намиращи се още на ученическата скамейка, и вдъхва решителност в нежните сърца на девойките още докато са в майчиния скют.

*Nas duce, custodes furtim transgressa iacentes,
ad iuvenem tenebris sola puella venit.*³⁸

Ето защо не е присъщо на зрелия ум да съди за нас само по външните ни постъпки. Трябва да се проникне и да се види кои пружини предизвикват движението; но тъй като това е рисковано и сложно дело, аз бих желал по-малко хора да се занимават с него.

---

³⁷ Смятай за нещо действително голямо това бъдеш все същият човек. Сенека, *Нравствени писма до Луцилий*, 120, 22.

³⁸ С нея – водач в тъмна нощ, девойката, минала скритом сънни пазачи, сама идва при своя любим. Тибул, *Елегии*, II, 1, 75–76.

Глава 2

За пианството

СВЕТЪТ НЕ Е НЕЩО ДРУГО освен разнообразие и несходство. Всички пороци си приличат по това, че са пороци; така именно ги тълкуват и стоиците. Но макар да са еднакво пороци, те не са еднакви пороци. Невероятно е да се допусне, че този, който е прехвърлил границите със сто крачки –

quos ultra citraque nequit consistere rectum,³⁹

не е по-голям престъпник от този, който ги е прехвърлил с десет; и че светотатството не е по-лошо от кражбата на една глава зеле от градината:

Nec vincet ratio, tantumdem ut peccet idemque
qui teneros caules alieni fregerit horti,
et qui nocturnus divum sacra legerit.⁴⁰

Във всичко това има толкова различие, колкото и във всяко друго нещо.

Опасно е да не можеш да различиш характера и степента на прегрешението. Това би било изгодно за убийците, предателите, тираните. Неправилно е да се смята, че тяхната съвест би тряб-

---

³⁹ Нито под тях, ни над тях пътят правилен може да бъде.
Хораций, Сатири, I, 1, 107.

⁴⁰ С довод разумен не ще се докаже, че с равна вина са
този, който е брал крехки зелки в градината чужда,
с този, който в нощта е грабил светините божии
Хораций, Сатири, III, 115–117.

вало да бъде спокойна от това, че еди-кой си е безделник, или похотлив, или недостатъчно набожен. Всеки е склонен да превеличава прегрешението на ближния и да омаловажава своето прегрешение. Според мен дори възпитателите често съдят за това неправилно.

Както Сократ⁴¹ е казал, че главното задължение на мъдростта е да различава доброто от злото, така и ние, които не можем без грехове, трябва да умеем да различаваме пороците, защото без тяхното точно познаване не може да се различи добродетелният човек от злодея.

Измежду другите пороци пиянството ми изглежда особено грубо и грозно. Има пороци, в които умът заема голямо място; съществуват дори пороци, в които има някакво благородство, ако може така да се каже. Има и такива, в които се намесва знанието, усърдието, храбростта, проникателността, ловкостта и хитростта; пиянството обаче е нещо съвсем телесно и материално. Затова най-груба от всички съществуващи сега нации е онази, в която този порок е особено разпространен.⁴² Другите пороци притъпяват ума, този го разрушава и внася смут в организацията.

cum vini vis penetravit,
consequitur gravitas membrorum praepediuntur
crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
nant oculi; clamor, singultus, iurgia gliscunt.⁴³

⁴¹ Сократ – атински философ (469–399 г.пр.Хр.). Първоначално бил скулптор, както и баща му Софрониск. Той не отворил школа и не изнасял публични лекции по философия, а при всеки отдал му се случай беседвал по своя специфичен маниер, представен от Платон в диалозите му, за да разбуди съвестта на слушателя и да го тласне към познание на целта и стойността на дейността и живота му. Обвинен в безбожие и развращаване на атинската младеж, бил осъден на смърт и завършил живота си на 70-годишна възраст, като според присъдата изпил чаша с отрова.

⁴² Намек за Германия.

⁴³ *Щом на виното мощта във нас дълбоко проникне,
цялото тяло тежи и се люшка, краката са сякаш*

Човек се намира в най-лошо състояние, когато загуби съзнание и контрол над себе си.

Между другото за пияните казват, че както при кипенето цялата мътилка от дъното на съда излиза на повърхността, така и този, който е прехвърлил мярката, изважда наяве всичките си съкровени тайни⁴⁴:

tu sapientium
curas et arcanum iocoso
consilium retegis Lyaeo.⁴⁵

Йосиф разказва, че като напил до козирката изпратения от неприятеля посланик, можал да изтръгне от него особено важни тайни.⁴⁶ И обратното – Август, доверявайки на Луций Пизон – завоевателя на Тракия, най-интимните си тайни, не е сбърквал нито веднъж с него; както и с Тиберий Кососки, на когото е доверявал всичките си планове; а известно е – и двамата са били такива почитатели на виното, че често се е налагало да ги изнасят от сената съвсем пияни⁴⁷:

*вързани, бавен и вял е езикът, умът се удавя,
плуват очите; кавги, викове и хълцане следват.*

Лукреций, *За природата на нещата*, III, 476–480.

⁴⁴ Сенека, *Нравствени писма до Луцилий*, 83,10.

⁴⁵ *Ти чрез шегите на*

Лией откриваш грижите и
тайните мисли на мъдреците.*

Хораций, *Оди*, III, 21, 14–16.

[* Лией (грц.) – „освободител от грижи“ е епитет на Дионис (Бакх), бога на виното.]

⁴⁶ Йосиф Флавий в своята автобиография (*De vita sua*, 44, 220–227). Той е юдейски историк и един от пълководците на въстаналите срещу Рим юдеи през I в.пр.Хр. Пленен от Веспасиан, впоследствие бил освободен от него и станал един от приближените му. Най-значително му съчинение е *Юдейски древности (Antiquitates iudaicae)*.

⁴⁷ Според Сенека, *Нравствени писма до Луцилий*, 83,14. Луций Пизон (I в.пр.Хр. – I в.), назначен от Август за управител на Рим (*praefectus urbi*), като и по времето на Тиберий, изпълнявал тази длъжност до смъртта си. Известно време бил управител на Тракия. Тиберий Кос (I в.), *praefectus urbi* по времето на Тиберий след Луций Пизон.

Externo inflatum venas de more Lyaeo.⁴⁸

А заговорниците за убийството на Цезар са се доверявали на Цимбър толкова открито, колкото и на Касий, който пиел само вода. Цимбър се напивал често, за което шеговито казал: „Да понасям един тиранин – аз, който не мога да понасям дори виното!“⁴⁹ А ето германците – удавени във вино, те не забравят нито дома си, нито паролата си, нито чина си:

nec facilis victoria de madidis, et
blaeisis, atque mero titubantibus.⁵⁰

Не бих повярвал, че има такова дълбоко, мъчително и непробудно п пианство, ако не бях прочел следното у един историк. Атал, поканвайки на закуска Павзаний – същия този Павзаний, който във връзка с тази случка убил по-късно македонския цар Филип⁵¹ (царя, който със своите превъзходни качества е дока-

⁴⁸ По обичая си, с вени, надути от вчерашно вино.

Вергилий, *Буколики*, VI, 15 (неточен цитат на Монтен)

⁴⁹ Сенека, *Нравствени писма до Луцилий*, 83,12. Луций Тилий Цимбер, приятел на Цезар, който му поверил провинцията Витиния; впоследствие участник в заговора срещу Цезар. Гай Касий Лонгин – помпеянец, опростен от Цезар след битката при Фарсала (48 г.пр.Хр.), претор в 44 г. Той е в основата на заговора срещу Цезар, като след убийството му избягал в Сирия, а оттам, след като разбил изпратения срещу него Долабела, в битката при Филипи, бил разгромен заедно с Марк Брут от Октавиан, бъдещия император Август, и се самоубил.

⁵⁰ Лесно не е да бъдат те победени

даже препили, с език разпелтечен, с несигурна крачка.

Вариация на Монтен по Ювенал, *Saturae (Satyri)*, XV, 47–48.

⁵¹ Диодор Сицилийски, *Bibliotheca historica*, XVI, 93. Атал – пълководец и приближен на Филип II Македонски (IV в.пр.Хр.). Павзаний – забележително красив македонски младеж. След описания случай той се оплакал на Филип II, но тъй като царят не обърнал внимание на думите му, го убил на празника в Еге (336 г.пр.Хр.). Филип II Македонски (382–336 г.пр.Хр.) – баща на Александър Велики, един от най-забележителните македонски царе, създал военната мощ на държавата и укрепил стопанството ѝ. Отнел от гърците много техни владения по македонското крайбрежие и разбил гръцките войски

зал какво чудесно възпитание е получил в дома и обществото на Епаминонд⁵²), за да го унизи, го напил до такава степен, че той станал съвсем безчувствен и като пияна лека жена започнал да се отдава на мулетарите и на най-долните слуги в неговия двор.

Или пък онова, което ми разказа една много уважавана от мене дама⁵³. Близко до Бордо, около Кастър, където тя живее, една селянка, вдовица с име на добродетелна жена, почувствала в себе си признаци на бременност и казала на съседите си, че ако е имала мъж, щяла е да се смята за бременна. От ден на ден съмнението растяло, докато най-сетне всичко станало съвсем ясно; тогава тя заявила от главната пътека на църквата, че обещава да извини този, който признае вината си за това, и че ако е добър, ще се омъжи за него. Един от нейните млади ратаи, възпламенен от това тържествено обещание, разказал, че един ден след празника я намерил съвсем пияна да спи край камината; тя се намирала в такава неприлична поза, че не му било никак трудно да си послужи с нея, без да я събуди. Те и сега живеят женени.

Известно е, че в древността пиянството не се е осъждало строго. Самите съчинения на много философи говорят за едно твърде снизходително отношение към него; дори измежду стоиците има такива, които съветват да се пие понякога, и то толкова, колкото да се отпусне душата:

при Херония (338 г.пр.Хр.), с което сложил край на тяхната независимост.

⁵² Епаминонд от Тива – един от последните големи пълководци на Гърция в епохата на упадъка ѝ. Двете му победи над спартанците – при Левктра (376 г.пр.Хр.) и при Мантинея (362 г.пр.Хр.) за кратко време издигнали Тива като хегемон на гръцкия свят. Животът му бил безукорен. Епаминонд е смятан за един от най-великите мъже на Гърция.

⁵³ Според една бележка на Флоримон дьо Ремон върху екземпляр на *Опити*, запазен в градската библиотека в Бордо, споменатата дама е госпожа Емар, съпруга на братовчедата на Монтен Жозеф Емар, председател на парламента в Бордо.

Nos quoque virtutum quondam certamine, magnum
Socratem palmam promeruisse ferunt.⁵⁴

Катон⁵⁵ – този цензор и наставник на другите, е бил упрекван, че пие много:

Narratur et prisci Catonis
saepe mero caluisse virtus.⁵⁶

Прославеният Кир, за да покаже превъзходството си над своя брат Артаксеркс, е изтъквал наред с другите си качества умението си да пие повече от него.⁵⁷ У най-порядъчните и цивилизовани народи навикът да се пие е твърде разпространен. Чувал съм от Силвий⁵⁸ – знаменития парижки лекар, – че за да

⁵⁴ В тази борба също на добродетели, казват, че бил е нявга заслужил със чест първото място Сократ.

Псевдо Гал, *Elegiae*, I, 47–48.

⁵⁵ Катон Стари – Марк Порций Катон (234–149 г.пр.Хр.), пращяко на споменатия вече Катон Млади (вж. бел. 16). Произхождал от видно плебейско семейство. Отличил се като военен в различни експедиции, но най-забележителен успех била победата над Антиох III при Термопилите през 191 г.пр.Хр. Изключителната му строгост като цензор през 184 г.пр.Хр. му създава прякора *Sensorius* (Цензора). Катон Стари бил забележителен оратор и пръв римски историк, който е писал съчиненията си на латински език. Известна е неговата недружелюбност към проелински настроения кръг на Сципион Емилиан (Сципион Африкански Млади – вж. бел. 199).

⁵⁶ *Разправят, своята добродетел с вино разгарял и Катон Стари.*
Хорацій, *Оди*, III, 21, 11–12.

⁵⁷ Плутарх, *Успоредни животописи*, *Artaxerxes*, 6, 3. Кир Млади – втори син на персийския цар Дарий Нот и Парисатида, определен от баща си за сатрап на Лидия, Фригия и Кападокия (407 г.пр.Хр.). С помощта на гръцки наемници, между които бил и историкът Ксенофонт, се опитал да сваля от престола по-големия си брат Артаксеркс Мнемон, но бил убит при Тапсак през 401 г.пр.Хр. Артаксеркс II Мнемон – цар на Персия от 404 до 358 г.пр.Хр., воювал неуспешно срещу Египет и Кипър.

⁵⁸ Латински превод на името на Жак Дюбоа (1478–1555) – математик и преподавател по медицина в Кралския колеж.

предпазиш стомаха си от леност, е полезно един път в месеца да го сепваш и раздразняш с този възбудител; така ще поддържаш активността на силите му.

За персите пишат, че те са се съвещавали по най-важните въпроси, след като пиели вино.⁵⁹ Моят вкус и моят нрав са по-големи неприятели на този порок, отколкото моето изложение. Защото, освен че се поддавам на авторитетното мнение на древните, аз го намирам за позорен и глупав порок; разбира се, не толкова злосторен и вреден, колкото са другите пороци, които разрушават изцяло устоите на обществения ред. И макар да не е възможно, както се смята, да получим удоволствие, без да заплатим с нещо, аз намирам, че този порок все пак струва по-малко на нашата съвест, отколкото други пороци, без да смятаме, че никак не е трудно усвояването и удовлетворяването му – което също трябва да се има предвид.

Един достопочтен и в напреднала възраст човек ми каза, че едно от трите най-големи удоволствия, които са му останали от живота, е пиенето. Но той пиеше лошо. Тук изтънчеността и търсенето на добри вина трябва да се избягват. Ако искате да получите наслаждение от виното, трябва да се съгласите, че понякога то може и да не бъде много пивко. Необходимо е вкусът ви да бъде по-независим и по-свободен. За да бъдеш добър в пиенето, не трябва да имаш много изтънчен вкус. Германците пият с удоволствие каквото и да е вино. Целта им е не толкова да усетят вкуса му, колкото да изпият повече. Това е по-лесно достижима цел. Тяхното удоволствие се състои в това да има повече вино и то да им е под ръка. Що се отнася до французите, те пият два пъти на ден по време на ядене, пият умерено и мислят за здравето си; а това означава да се лишават от въздаянията на бога на виното. За пиенето е необходимо повече време и по-голямо постоянство. Древните са посвещавали на това дело цели нощи, понякога дори и дни. И действително обикновената мярка за пиене трябва да бъде по-широка и по-постоянна. Аз познавах на

---

⁵⁹ Херодот, *История*, I, 133, цитиран по Плутарх, *Нравствени съчинения*, *Quaestiones convivales*, VII, 9, а.

времето един велик сановник – човек на важен пост и с големи успехи, който без усилие и по време на обикновената си трапеза изпиваше по пет лота⁶⁰ вино; от това той ставаше по-мъдър и по-изкусен в решаването на нашите дела. Удоволствието, което искаме да изпитаме от живота, трябва да бъде по-голямо. Би трябвало – както това правят работните хора и момчетата от дюкяните – да не изпускате никакъв случай да пийнем и, разбира се, винаги да помним това свое желание. Изглежда, че от ден на ден ние ограничаваме употребата на вино; по-рано, както съм наблюдавал в детството си, угощенията, почерпките и пиенето бяха много по-чести, отколкото сега. Значи ли това, че така ние отиваме в известен смисъл към по-добро? Сигурно не. Това значи само, че сме се отдали на разгулен живот много повече, отколкото нашите бащи. Защото е невъзможно хем да пианстваш, хем да живееш разгулно. Въздържането от вино, от една страна, отслабва стомаха, а, от друга, ни прави по-чувствителни и по-податливи на любовни игри.

Колко разкази само съм слушал от моя баща за целомъдрието на неговото време! На него много му подходеше да говори за това, тъй като и с умението си, и по природа допадале на нравите на тогавашните дами. Той говореше малко, но хубаво, украсявайки думите си с изрази от популярни книги, най-вече испански; от испанските книги най-почитана у него беше книгата, която испанците наричат Марк Аврелий⁶¹. Той се държеше с приятно достойнство, беше срамежлив и удивително скромен. Полагаше изключително старание да бъде честен, порядъ-

---

⁶⁰ Лот – мярка за обем, равна на 4 пинти. Една пинта в Париж е била равна на 0,93 л.

⁶¹ *Часовник на владетелите или Марк Аврелий* (Златната книга на Марк Аврелий) е историческа алегория, в която истинският герой е император Карл V (вж. бел. 219), представен под образа на Марк Аврелий, римски император от 161 до 180 г. Книгата на Антонио Гевара (1490–1545), издадена през 1529 г., е била преведена на френски през 1531 г. от Берто и през 1555 г. от Ербре Дезесар под заглавието *Часовник на принцовете*. *Златната книга* е имала голям успех в цяла Европа чак до XVII в.

чен и добре облечен – било когато вървеше пеш, било на кон. Поразително искрен в думите си по отношение на съвестта и волята, бе склонен повече към суеверие, отколкото към която и да е друга крайност. За нисък човек той беше силен, с изправено и добре сложено тяло. Лицето му бе приятно, с кестеняв оттенък. Беше ловък и изкусен – удаваха му се всякакви физически упражнения. Виждал съм при него някакви пръти, пълни с олово, с които той, както ми казваха, упражнявал ръцете си, за да се подготви за хвърляне на върлина или камъни, или за фехтовка; виждал съм и обувки с оловни габъри – за по-лесно бягане и скачане. Още от най-ранно детство той е оставил у мене спомена за някакви малки чудеса. Виждах го как, прехвърлил вече шестдесетте, се надсмиваше над нашата неловкост, мяташе се с кожата си на коня, прескачаше масата, опирайки се само на палци; той почти не изкачваше стълбите към стаята си, без да вземе по три или четири стъпала наведнъж. По повод на това, което започнах – той казваше, че в цялата наша област едва ли ще се намери жена от благородното съсловие, но с лошо име; разказваше странни случки, станали с него, случки на изключителна близост с почтени жени, които не предизвикваха никакво съмнение в поведението му. И се кълнеше, че бил целомъдрен до самата си женитба; той бе взел голямо участие във войните с Италия, от които ни е оставил един дневник, написан собственоръчно, с най-подробни описания на всичко случило се, предназначен и за обществото, и за негово лично ползване.

Затова той се е оженил късно, през 1528 г., на 33-годишна възраст след завръщането си от Италия. Но да си дойдем на думата.

Неволите на старостта, която се нуждае от опора и освежаване, биха могли с основание да породят у мене склонност към пиене; защото това е, кажи-речи, последното удоволствие, което годините ни оставят.

Естествената топлина, казват добрите компаньони, най-напред обхваща краката; тя е сродна с детството. Оттам се изкачва нагоре към средната част на тялото, където засяда по-дълго и където според мен поражда единствените истински удоволствия на плътта (останалите наслади бледнеят пред тях). И накрая –

както парата, която се издига, тя достига до глътката, където е и последната ѝ станция. Аз не мога да си представя обаче как може да се продължи удоволствието от пиенето, когато не ти се пие вече; и как може чрез въображението да си създадеш изкуствено, насочено против природата ти, желание да пиеш. Моят стомах не би могъл да иде дотам; той може да поеме само толкова, колкото му е необходимо. Аз имам навик да пия само след ядене и по тази причина винаги изпивам най-голямата чаша. Анахарсис се е учудвал на гърците, че след ядене пият с по-големи чаши, отколкото преди ядене.⁶² Според мен това е било така по същата причина, по която германците след ядене започват да се надпреварват кой да изпие повече. Платон забранява на децата да пият, преди да навършат 18 години, а на възрастните – да се напиват преди четиридесетата си година; но на този, който е прехвърлил четиридесетте, той позволява това удоволствие; и му предписва широко да намесва влиянието на Дионисий в пировете си – влиянието на този добър бог, който възвръща на младите веселието, а на старците младостта; който укротява и смекчава страстите, както огънят желязото.⁶³ В своите *Закони* Платон намира за полезни тези събирания на чаша (стига да има някой, който да налага ред и мярка), защото пиенето е добро и сигурно изпитание за човешката природа; както никое друго средство то дава на възрастните сърце да играят и пеят, което в трезво състояние те не биха правили. Той смята, че виното е способно да придаде на душата издръжливост, на тялото – здраве. И все пак той одобрява следните ограничения, които донякъде заимства от картагенците: „Необходимо е въздържане по време на воен-

---

⁶² Диоген Лаерций, *Животът на философите*, „Анахарсис“, I, 104. Анахарсис (VI в. пр. Хр.) – талантлив и мъдър скит, пристигнал в Атина около 594 г. пр. Хр., за да почерпи от гръцкото знание, и тук се сблизил със Солон. След завръщането си в родината бил убит от брат си Савлий. Според някои версии той е един от седемте мъдреци, единствен от негръцко потекло измежду всички тях.

⁶³ Платон, *Leges*, II, 666 а. Неточност на Монтен – името на бога на виното е Дионис, а не Дионисий, което е производно от първото име и означава „Дионисиев, на Дионис, посветен на Дионис“.

ни походи. Всеки магистрат и всеки съдия трябва да се въздържа от пиене при изпълнение на задълженията си и при решаване на обществени дела. Не трябва да се пие нито денем през времето, отредено за други занятия, нито нощем през времето, определено за продължение на рода.“

Казват, че философът Стилпон, изправен пред тежка старост, ускорил съзнателно края си със силно вино.⁶⁴

Така, само че не по собствено желание, умрял и сломеният от старост философ Аркезилай.⁶⁵

Стар и интересен въпрос е дали душата на мъдреца може да се поддаде на въздействието на виното

Si munitae adhibet vim sapientiae.⁶⁶

Към какви ли не глупости ни тласка нашето високо самочувствие!

Най-уравновесеният човек на света трябва да помни, че е длъжен да стои на краката си и да не се свлича на земята от собствена слабост. От хиляди човешки души няма нито една, която да е била неподвижна и спокойна поне миг в живота си; и съмнително е дали изобщо по своята природна същност тя може да се задържи спокойна. А добавим ли постоянството, това би било най-голямото ѝ съвършенство. Искам да кажа какво биха могли да и направят хилядите случайности, ако нищо друго не ѝ попречи. Лукреций – този велик поет, е философствал много и се е заричал много да бъде твърд, но ето че и той загубва ума см от любовно опиянение.⁶⁷ Може ли да се допусне, че този апока-

⁶⁴ Диоген Лаерций, *Животът на философите*, „Стилпон“, II, 120. Стилпон от Мегара (380–300 г.пр.Хр.) – философ, преподавал в родния си град, забележителен с познанията си по диалектика.

⁶⁵ Диоген Лаерций, *Животът на философите*, „Аркезилай“, IV, 44. Аркезилай (III в.пр.Хр.) – гръцки философ, родом от град Питана в Еолида, оглавил Академията в Атина през 266 г.пр.Хр. Основател на Втората или Средната академия.

⁶⁶ *Дръзко щом мъдростта крепка напада то.*
Вариация на Монтен по Хораций, *Оди*, III, 29, 4.

⁶⁷ Тит Лукреций Кар (94 – според античните автори полудял вследствие на любовен еликсир и се самоубил през 55 г.пр.Хр.) – един от